

УДК 347.918

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ СПРОЩЕНОГО ПОЗОВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Лаврович Д.С., Грига В.В.

Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-48>

Дана стаття присвячена комплексному дослідженню правової природи, сутності та ознак спрощеного позовного провадження у цивільному судочинстві. Характеризуються категорії цивільних справ, які підлягають розгляду у порядку спрощеного позовного провадження. Особливу увагу звернено на аналіз особливостей процедури розгляду справ у порядку спрощеного позовного провадження у цивільному судочинстві.

Ключові слова: цивільне судочинство, позовне провадження, спрощене провадження, малозначні справи, особливості розгляду.

Постановка проблеми. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII, який набув чинності з 15.12.2017 року містить чимало новел для цивільного процесу, які суди ніколи не застосовували [2]. У зв'язку з цим важливим є правильне розуміння суті цих нововведень та підготовка до їх впровадження. Однією з таких істотних новел є введення спрощеного позовного провадження.

Введення спрощеного позовного провадження повинно розглядатися, з одного боку, як спосіб забезпечення доступу до правосуддя за рахунок зменшення судових витрат і більш гнучкою процедури з меншим ступенем формалізації, а з іншого – як спосіб скорочення державних витрат на судову систему і підвищення ефективності судового адміністрування.

У вітчизняній науці проблематика спрощених проваджень зводилась, як правило, до дослідження наказного провадження як спрощеного виду цивільного судочинства, іноді – до заочного розгляду, що не є правильним. При цьому до цих пір не були встановлені підходи до розуміння сутності і природи спрощеного провадження, та його співвідношення із загальною позовною формою захисту цивільних прав, свобод та інтересів тощо.

Зате в зарубіжній літературі цю категорію інтерпретують дещо ширше, відносячи до неї спрощене провадження в арбітражному судочинстві, окреме провадження, сумарне рішення і сумарне розгляд справи, проміжне і часткове вирішення, виконавчий напис нотаріуса тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оптимізації цивільного судочинства, напрями уніфікації судових процедур, обґрунтування запровадження спрощених судових процедур розглядалися в роботах таких українських та російських учених, як С.С. Бичкова, Ю.Ю. Грибанов, І.О. Ізарова, В.В. Комаров, Ю.В. Навроцька, П.І. Радченко, Н.Ю. Сакара, В.І. Тертишніков, І.В. Удальцова, С.Я. Фурса, О.О. Штефан та ін.

Мета даної статті полягає у проведенні комплексного аналізу правової природи, сутності, ознак та процедури спрощеного позовного провадження у цивільному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК) в редакції 2017 року запроваджує нові інститути та поняття цивільного процесуального права, а саме: «малозначні спори», «малозначні справи», «справи незначної складності». Всі ці поняття стосуються нової форми судового процесу – спрощеного провадження. Отже, з'ясуємо значення поняття «спрощення в цивільному судочинстві». Словник української мови дає таке визначення лексеми «спростити»: робити простіше (будова, склад і т.д. чого-небудь); звести до небагатьох форм, звільняючи від всього зайвого, ускладненого; робити легше для здійснення, використання і т.д.; полегшувати; робити більш доступним для розуміння. Таким чином, спростити цивільне судочинство значить зробити його будову простіше, звільнити процесуальну форму від зайвих і ускладнених елементів, полегшити розгляд справи, зробити його більш доступним.

Отже, спрощення цивільного судочинства може розумітися у декількох значеннях. Перш за все як загальне спрощення ординарної процедури захисту прав: зміна звичайної, ординарної процесуальної форми шляхом звільнення її від зайвих, ускладнених, неефективних і таких, які не відповідають принципу пропорційності з огляду на мету цивільного судочинства, елементів (процесуальних дій, стадій, процедур, проваджень) або заміни їх новими ефективними елементами цивільної процесуальної форми.

Також спрощення можна розуміти як напрям диверсифікації цивільної процесуальної форми, що полягає у введенні самостійних проваджень і порядків для певних категорій справ, які позбавлені зайвих формальностей і не містять окремих елементів процесуальної форми, характерних в звичайному порядку захисту.

Нарешті, спрощення може проявлятися на рівні окремих процесуальних дій, коли поряд із загальним порядком розгляду справи на певних етапах передбачаються альтернативні можливості здійснення окремих процесуальних дій.

З огляду на це, спірними в науці процесуального права є питання природи спрощеного провадження і його співвідношення із загальним порядком розгляду справ. Одні вчені вважають, що спрощене провадження має похідний характер від позовного, є субсидіарним по відношенню до

нього. Інші наполягають, що в сучасних умовах слід говорити про певну переорієнтацію в розумінні загального і спрощеного порядків.

Однак беззаперечним є той факт, що спрощене провадження має похідний характер від загальної процедури – позовної форми захисту невизнаних, порушених і оспорюваних прав, свобод та інтересів та є наслідком диверсифікації цивільної процесуальної форми. Про це свідчить історичний розвиток та еволюційний підхід до диверсифікації цивільної процесуальної форми. Разом із тим, інший підхід уособлює сучасні тенденції функціонування спрощеного провадження на рівні зарубіжних правопорядків. Адже спрощенні провадження в даний час є більш привабливими або (як в окремих країнах) єдино можливими для розгляду більшості справ.

Вдалим є визначення Ю.Ю. Грибанова, який під спрощеним провадженням розуміє особливу, специфічну форму вирішення цивільно-правових спорів у рамках позовного провадження, що являє собою сукупність цивільних процесуальних правовідносин, в основу комплексного характеру яких покладено сукупність передумов матеріального та процесуального характеру [6, с. 69].

Н.Ю. Сакара наголошує на тому, що спрощене позовне провадження не має статусу самостійного провадження. Воно є наслідком диверсифікації цивільної процесуальної форми позовного провадження шляхом виключення з неї окремих судових процедур та процесуальних дій, а також закріплення факультативного характеру для деяких з них. Його не можна розглядати як субсидіарний порівняно з загальним позовним провадженням порядок, оскільки, незважаючи на те, що сторони можуть висловлювати свої міркування щодо його застосування, однак, остаточне рішення щодо процедури, в межах якої буде здійснюватися розгляд, приймає суд [8, с. 202].

І.О. Ізарова у свою чергу пов'язує появу спрощеного позовного провадження у цивільному судочинстві з тим, що серед загальних засад здійснення судочинства закріплено принцип пропорційності, відповідно до якого суд визначає в межах, встановлених цим Кодексом, порядок здійснення провадження у справі відповідно до принципу пропорційності, враховуючи завдання цивільного судочинства; забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами; особливості предмета спору; ціну позову; складність справи; значення розгляду справи для сторін, час, необхідний для вчинення тих чи інших дій, розмір судових витрат, пов'язаних із відповідними процесуальними діями тощо [7, с. 215]. Цю ідею дослідниця пов'язує і з тим, що у багатьох державах діють схожі правила цивільного судочинства, зокрема у «Civil Procedure Rules» (1998 р.) зазначено: «Part 1, 1.1 (1) These Rules are a new procedural code with the overriding objective of enabling the court to deal with cases justly and at proportionate cost». Тобто, процедура розгляду справи має відповідати розміру позовних вимог та судових витрат [11].

Згідно ч. 2 ст. 19 ЦПК, цивільне судочинство здійснюється за правилами, передбаченими цим Кодексом, у порядку: 1) наказного провадження; 2) позовного провадження (загального або спрощеного); 3) окремого провадження. Тобто спрощене

провадження є окремим видом позовного провадження. А зі змісту ч. 1 ст. 279 ЦПК: «Розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження здійснюється судом за правилами, встановленими цим Кодексом для розгляду справи в порядку загального позовного провадження, з особливостями, визначеними в цьому розділі», впливає й те, що спрощене провадження має похідний характер від загального позовного провадження.

Тому, з огляду на вищезазначене, можемо виділити декілька ознак спрощеного позовного провадження. Першою є деривативний характер по відношенню до ординарної позовної процесуальної форми. Він проявляється в тому, що спрощене провадження є похідним від ординарної позовної форми захисту цивільних прав та є її модифікацією.

Другою ознакою є апроксимація цивільної процесуальної форми, яка полягає в заміні ординарної складної процесуальної форми більш простими і «усіченими» її аналогами.

Третьою – більша доступність спрощеного провадження в порівнянні з ординарною формою захисту. Беручи до уваги складові доступу до суду в контексті п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основних свобод, можна сказати, що вона може проявлятися в: менших ставках судового збору та відсутності вимоги про обов'язкове професійному представництві, тобто надання можливості особі діяти без представника.

Четверта ознака – обмеження чи специфічна дія принципів цивільного судочинства. Так, при розгляді справи в даному порядку обмежується дія окремих принципів цивільного процесуального права (змагальності, диспозитивності, процесуальної рівності сторін, усності тощо). Як приклад, відповідач не може подавати зустрічний позов (ч. 4 ст. 193 ЦПК), позивач – за певних умов збільшувати розмір позовних вимог або змінювати предмет позову (ч. 5 ст. 274 ЦПК), оскільки вчинення таких процесуальних дій постановлення ухвали про перехід до розгляду справи за правилами загального позовного провадження.

П'ята – прискорений характер спрощеного провадження, що є наслідком впливу інших ознак.

У даному аспекті варто звернути увагу й на те, що існування на рівні національних правопорядків спрощених проваджень не тягне за собою порушення права на справедливий судовий розгляд, закріпленого в п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював, що наведене право як в цілому, так і його окремі складові не є абсолютними і можуть підлягати обмеженням, оскільки вимагають регулювання з боку держави, яка користується певною свободою розсуду з цього питання (Philis v. Greece, no. 12750/87, 13780/88, 14003/88, § 59). Більш того пропозиції щодо їх запровадження містяться в рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи державам – членам № R (81)7 щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя, № R (84)5 щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення функціонування правосуддя, № R (86)12 щодо заходів з попередження і зменшення надмірного навантаження в судах [8, с. 202].

Мета спрощеного позовного провадження окреслена у ч. 4 ст. 19 ЦПК, відповідно до якої

спрошене позовне провадження призначене для розгляду малозначних справ, справ, що виникають з трудових відносин, справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи.

З огляду на це можемо визначити справи, які можуть розглядатися в порядку спрощеного провадження.

Так, згідно ч. 1 ст. 274 ЦПК в порядку спрощеного позовного провадження розглядаються справи: 1) малозначні справи; 2) що виникають із трудових відносин.

При цьому термін «малозначні справи» треба розуміти як правову категорію, а не розглядати з точки зору значення справи для сторін або суду. Зокрема, згідно ч. 6 ст. 19 ЦПК малозначними справами є: 1) справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (на 1 січня 2018 – 176 200 грн.); 2) справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду тільки за правилами загального позовного провадження, і справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (на 1 січня 2018 – 881 тис. грн.).

Схожий висновок було зроблено в ухвалах Верховного Суду у складі судді Касаційного цивільного суду, наприклад, від 12 березня 2018 року в справі № 280/236/17 [3], від 14 березня 2018 року в справі № 127/22669/17 [4] та в справі № 272/415/17 [5]: за змістом правил п. 1 ч. 6 ст. 19 ЦПК справи, зазначені в цьому положенні, є малозначними в силу властивостей, притаманних такій справі, виходячи з ціни пред'явленого позову та його предмета, без необхідності ухвалення окремого судового рішення щодо віднесення зазначеної справи до відповідної категорії.

Кодексом також визначена ще одна категорія справ, які можуть бути розглянуті в порядку спрощеного провадження. Згідно ч. 2 ст. 274 ЦПК: «У порядку спрощеного позовного провадження може бути розглянута будь-яку справу, віднесена до юрисдикції суду, за винятком справ, зазначених у частині четвертій цієї статті». Фактично, законодавець використовує диспозитивний принцип віднесення судом справ до категорії малозначних.

При цьому суд при вирішенні питання про віднесення справи, яка може бути розглянута в порядку спрощеного провадження (справи незначної складності), має досить широкі дискреційними повноваженнями. Так, згідно з ч. 3 ст. 274 ЦПК, виділяється 8 критеріїв віднесення справи до малозначних: 1) ціна позову; 2) значення справи для сторін; 3) обраний позивачем спосіб захисту; 4) категорія і складність справи; 5) обсяг і характер доказів у справі, у тому числі потрібно по справі призначити експертизу, викликати свідків тощо; 6) кількість сторін та інших учасників справи; 7) представляє розгляд справи значний суспільний інтерес; 8) думка сторін про необхідність розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження.

Закон також чітко визначає справи, які не можуть бути розглянуті в порядку спрощеного провадження. Відповідно до ч. 4 ст. 274 ЦПК це справи: 1) що виникають з сімейних відносин, крім спорів про стягнення аліментів

та поділ майна подружжя; 2) щодо спадкування; 3) щодо приватизації державного житлового фонду; 4) щодо визнання необґрунтованими активів і їх витребування відповідно до глави 12 цього розділу; 5) в яких ціна позову перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 6) інші вимоги, об'єднані з вимогами у спорах, вказаних у пунктах 1-5 цієї частини.

Порядок розгляду справ в порядку спрощеного провадження також має свої особливості. Питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження суд вирішує в ухвалі про відкриття провадження у справі, в якій зазначає строки для подання всіх заяв по суті справи – відзив, відповідь на відзив, заперечення відповідача (ст. 277, 278 ЦПК).

За наслідками розгляду відповідного клопотання позивача суд з урахуванням конкретних обставин справи може:

1) задовольнити клопотання та визначити строк відповідачу для подання заяви із запереченнями щодо розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження;

2) відмовити в задоволенні клопотання та розглянути справу за правилами загального позовного провадження [10].

Якщо відповідач в установленний судом строк подасть заяву із запереченнями проти розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, суд залежно від обґрунтованості заперечень відповідача постановляє ухвалу про:

1) залишення заяви відповідача без задоволення;

2) розгляд справи за правилами загального позовного провадження та заміну засідання для розгляду справи по суті підготовчим засіданням.

Якщо відповідач не подасть у встановлений судом строк такі заперечення, він має право ініціювати перехід до розгляду справи за правилами загального позовного провадження лише у випадку, якщо доведе, що пропустив строк з поважних причин.

Якщо суд вирішив розглянути справу в порядку спрощеного позовного провадження, але в подальшому постановив ухвалу про розгляд справи за правилами загального позовного провадження, розгляд справи починається зі стадії відкриття провадження у справі. У такому випадку повернення до розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження не допускається [10].

Розгляд справи по суті в порядку спрощеного провадження починається з відкриття першого судового засідання або через тридцять днів з дня відкриття провадження у справі, якщо судові засідання не проводиться.

Якщо для розгляду справи у порядку спрощеного позовного провадження судові засідання не проводиться, процесуальні дії, строк вчинення яких відповідно обмежений першим судовим засіданням у справі, можуть вчинятися протягом тридцяти днів з дня відкриття провадження у справі.

Підготовче засідання при розгляді справи у порядку спрощеного Перше судові засідання у справі проводиться не пізніше тридцяти днів з дня відкриття провадження у справі. За клопотанням сторони суд може відкласти розгляд справи з метою надання додаткового часу для подання відповіді на відзив та (або) заперечення, якщо вони не подані до першого судового засідання з поважних причин.

Суд розглядає справу в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами, за відсутності клопотання будь-якої зі сторін про інше. За клопотанням однієї зі сторін або з власної ініціативи суду розгляд справи проводиться у судовому засіданні з повідомленням (викликом) сторін [10].

Суд може відмовити в задоволенні клопотання сторони про розгляд справи в судовому засіданні з повідомленням сторін за одночасного існування таких умов:

1) предметом позову є стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

2) характер спірних правовідносин та предмет доказування у справі не вимагають проведення судового засідання з повідомленням сторін для повного та всебічного встановлення обставин справи.

Клопотання про розгляд справи у судовому засіданні з повідомленням сторін відповідач має подати в строк для подання відзиву, а позивач – разом із позовом або не пізніше п'яти днів з дня отримання відзиву.

При розгляді справи у порядку спрощеного провадження суд досліджує докази і письмові пояснення, викладені у заявах по суті справи, а у випадку розгляду справи з повідомленням (викликом) учасників справи – також заслуховує їх усні пояснення та показання свідків. Судові дебати не проводяться.

За результатами розгляду цивільної справи в порядку спрощеного позовного провадження суд першої інстанції постановляє рішення [10].

Висновки і пропозиції. Очевидно, що спрощене позовне провадження, запроваджене Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII, є спеціальним безальтернативним порядком, процедурою розгляду спорів у межах загального позовного провадження. Його введення стало позитивним кроком, що відповідає загальносвітовим тенденціям.

Список літератури:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004. № 40-41. 42. Ст. 492.
2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 48. Ст. 436.
3. Рішення Верховного Суду від 12 березня 2018 року в справі № 280/236/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72727701>.
4. Рішення Верховного Суду від 14 березня 2018 року в справі № 127/22669/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72727714>.
5. Рішення Верховного Суду від 14 березня 2018 року в справі № 272/415/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72727728>.
6. Грибанов Ю.Ю. Рассмотрение дел в порядке упрощенного производства в гражданском и арбитражном процессе: сравнительное исследование правовых систем России и Германии: дис. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.15. Кемерово, 2007. 235 с.
7. Ізарова І.О. Спрощене позовне провадження цивільного судочинства: новела українського законодавства / І.О. Ізарова // Проблеми законодавчого регулювання порядку розробки та прийняття нормативно-правових актів: тези доповідей та повідомлень учасників III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 2-3 листопада 2017 року) / заг. ред. І.Д. Шутака. Харків: Право, 2017. С. 214-217.
8. Сакара Н.Ю. Спрощене позовне провадження як новела цивільного процесуального права. Проблеми цивільного права та процесу. Харків, 2018. URL: http://univd.edu.ua/general/publishing/konf/25_05_2018/pdf/62.pdf.
9. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980. URL: <http://ukrlit.org/slovnuk/sprostiti>.
10. Циркуленко О.В. Особливості розгляду цивільних справ у порядку спрощеного позовного провадження. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:wcGPEgZf9cAJ:journals.hnpu.edu.ua/index.php/law/article/view/880+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>.
11. Civil Procedure Rules 1998. URL: <https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules>.

Лаврович Д.С., Грига В.В.

Институт прокуратуры и уголовной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

СУЩНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ УПРОЩЕННОГО ИСКОВОГО ПРОИЗВОДСТВА В ГРАЖДАНСКОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

Аннотация

Статья посвящена комплексному исследованию правовой природы, сущности и признаков упрощенного искового производства в гражданском судопроизводстве. Характеризуются категории гражданских дел, подлежащих рассмотрению в порядке упрощенного искового производства. Особое внимание автор уделяет анализу особенностей процедуры рассмотрения дел в порядке упрощенного искового производства в гражданском судопроизводстве.

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, исковое производство, упрощенное производство, незначительные дела, особенности рассмотрения.

Lavrovych D.S., Hryha V.V.

Criminal Justice and Prosecutors' Training Institute,
Yaroslav Mudryi National Law University

THE ESSENCE AND PECULIARITIES OF SIMPLIFIED PROCEEDINGS IN CIVIL LEGAL PROCEEDINGS

Summary

The article is devoted to the comprehensive study of the legal nature, the essence and features of simplified proceedings in civil legal proceedings. The categories of civil cases that are to be considered in the order of simplified lawsuits are described. The author pays special attention to the analysis of the peculiarities of the procedure for consideration of cases in the order of simplified proceedings in civil legal proceedings.

Keywords: civil justice, proceedings, simplified proceedings, minor cases, peculiarities of consideration.